

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"ז, מספר 1687

מה מצופה מהאדם לעשות – מבט ל"מעשה בראשית"

בעז שפיגל

לְאָכְלָהּ. כֵּךְ שֶׁהִשְׁאֵלָה רַק הוֹלַכְתָּ וּמִתְחַדְדָּת: הֵייתָ כֵּן שֶׁהִצִּיפִיּוֹת מִבְּנֵי הָאָדָם וּמִבְּעֵלֵי הַחַיִּים הֵן דּוֹמוֹת!!
כַּמְדוּמָה שֶׁפִּשּׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא מִסְפֵּק תְּשׁוּבָה לִשְׁאֵלָה מֵהוּתִית זֶה; אִם לֹא בִּמְפֹרֶשׁ, הִרִי שֶׁבִּמְשַׁתְּמֵעַ. אֲלֵא שֶׁבִּטְרָם נִצִּיעַ אֶת הַתְּשׁוּבָה, וְכִי לַחֲדָדָה, נִקְדִּים בַּדְּבָרִים הַמוֹפִיעִים בְּאֶחָד מִסִּפְרֵי שֶׁל הָרֵב שֶׁלֹּמָה רִיסְקִין. הַדְּבָרִים נִגְעִים לִמְנַהֵג הַיִּדּוּעַ שֶׁל הָרֵב מְלֻבְבִין, לַעֲמוֹד בַּמֶּשֶׁךְ שְׁעוֹת אֲרוּכוֹת וְלַחֲלֵק שְׁטֵרוֹת שֶׁל דּוֹלָר אִמְרִיקָאִי לַהֲמוֹנֵי הָאֲנָשִׁים שֶׁבָּאוּ לִשְׁאוֹל בַּעֲצָתוֹ וְלַהֲתַבָּרֵךְ מִפִּיּוֹ. וְכֵן מִסְפֵּר הָרֵב רִיסְקִין:²

זְכִיתִי כַּמָּה פַּעֲמִים לַהֲיוֹעֵד אִתּוֹ בִּיחִידוֹת, וּבִאֲחַת מֵהֵן שְׁאֵלְתִי אוֹתוֹ לִפְשֵׁר הַנּוֹהֵג סוּחֵט הַכּוֹחוֹת הַזֶּה. הַדְּעָה הַרוּחוֹת הַיִּיתָה שֶׁהָרֵבִי רָצָה לְרַמּוֹז שֶׁאִם אֶפִּילוֹ הַמִּמְשָׁל הָאִמְרִיקָאִי בָּחַר לַהֲטָבִיעַ עַל הַשְּׁטֵרוֹת אֶת הַמִּילִים "בֶּאֱל-מִבְּטַחְנוּ", קָל וְחוֹמֵר שֶׁאֲנוּ הַיְּהוּדִים, מֵאֲמִינֵינוּ הוֹוִתִּיקִים, צְרִיכִים לַהֲפִנִּים אֶת הַמִּסֵּר שֶׁל בִּיטָחוֹן בֵּה'. לִשְׁאֵלְתִי עֵנָה הָרֵבִי בִּשְׁאֵלָה: מָה אַתָּה חוֹשֵׁב?

הַצַּעֲתִי בְּהִיסוֹס שְׂאוּלִי, הֵייתָ שֶׁהַדִּימוּי הַרוּחַ בְּצִיבּוֹר לִגְבִי אֲדַמּוּרִים הוּא שֶׁהֵם **לִוְקָחִים** "פְּדִיוֹן" מֵהַחֲסִידִים הַבָּאִים לַהֲתַבָּרֵךְ אֲצִלָּם, הָרֵב רֹצֵה לַהֲרֹאוֹת שֶׁמִּנְהִיג רוּחֵנוּ יְהוּדִי צָרִיךְ לַתֵּת, לֹא לִקְחָת. הָרֵבִי הִגִּיב בַּחֲיוֹךְ מֵאִיר, שֶׁאֵת חֲמִימוֹתָיו אֲנִי יֹכֵל לַהֲרִיגֵשׁ עַד הַיּוֹם. וְאֵז הוּא צִיטָט אֶת הַפֶּסוּק הַיִּדּוּעַ "וְאַהֲבַת לְרַעְךָ כְּמוֹךָ" (ו' יט: יח), וּבִיָּאֵר, שֶׁ"כְּמוֹךָ" הוּא תִּיאֹר הַסִּיבָה: עֲלִיךְ לַאֲהוֹב אֶת רַעְךָ מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמוֹךָ. כֵּשֶׁם שֶׁלְעֲצֹמְךָ אַתָּה "נוֹתֵן" מִטְּבַע קִיּוּמֵךְ, כֵּךְ גַּם עֲלִיךְ לַתֵּת לְאַחֲרִים. "לַאֲהוֹב", אָמַר לִי, "פִּירוּשׁוֹ לַתֵּת. אֲנִי מִנְסָה לַלְמַד זֹאת בְּאֲמִצְעוֹת מִתֵּן דּוֹגְמָה; אִם אֲנִי נֹתֵן לְמִישֵׁהוּ דּוֹלָר, אֲנִי יֹכֵל לִקְוֹת שֶׁגַּם הוּא יִיתֵן מִשֵּׁהוּ לְמִישֵׁהוּ אַחֵר. וְאִם כּוֹלֵם יִיתֵנוּ לְכוֹלֵם, יִבּוֹא מִשִּׁיחַ צִדְקָנוּ". הַעוֹלָם יִתּוֹקֵן וְיִיגָאֵל כִּשְׁבֵּנֵי הָאָדָם יֵאָהֲבוּ זֶה אֶת זֶה וְיִיתֵנוּ זֶה לַזֶּה.

אֲכֵן, נִרְאָה שֶׁהַקֵּב"ה בְּכַבּוּדוֹ וּבַעֲצָמוֹ הוּא הַמְּקוֹר הָרֵאשׁוֹנִי וּבִנְיִין הָאֵב לַהֲנַהֲגָה שֶׁל דּוֹגְמָה אִישִׁית, וּבִפְרֵט לַהֲדַגְמָה שֶׁל נִתְיָנָה וְעִשִּׂית טוֹב, כִּפִּי שֶׁמִּשְׁתַּקֵּף כִּבֵּר בְּבְרִיאוֹתָיו אֶת הַעוֹלָם וְאֶת הָאָדָם.

רֵאשִׁית, עַל מַגְמָה זֹאת מִלְּמַדָּת מִלֵּת הַמִּפְתָּח³ "טוֹב" הַמְּלוּוָה אֶת יְמֵי הַבְּרִיאוֹה שֶׁל הָדוֹמָם, הַצּוֹמַח וְהַחִי. הִיא

"מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית" הוּא הַתִּיאֹר שֶׁבְּתַחֲלִילַת הַתּוֹרָה עַל שְׁבַעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית: בְּרִיאוֹת הָעוֹלָם בְּשִׁישָׁה יָמִים וּבִרְכַּת הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְקִדּוּשׁוֹ (ב' א: א-לא; ב: א-ג) – וְעֵלֵיו בְּלֶבֶד מוֹסֵב הַקּוֹשִׁי שִׁידּוֹן לַהֲלֹן.

לְמִוֹת הַפִּירוּט שֶׁל הַנְּבִרָאִים בְּכָל יוֹם וְיוֹם, וְהִיחַס הַמִּיּוּחַד שֶׁל אֱלֹהִים לְאָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצִלְמוֹ בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי, דּוּמָה שֶׁהַעִיקָר עֲדִיין חֲסֵר. הַשְׁאֵלָה הַמִּתְבַּקֶּשֶׁת נֹתֶרָה פְּתוּחָה: מָה מִצְפָּה אֱלֹהִים מֵהָאָדָם, נֹזֵר הַבְּרִיאוֹה, שִׁיעֲשֵׂה כֵּאֵן בַּעוֹלָם?

אֲוֹמֵנָם, בְּאוֹתוֹ יוֹם שִׁישִׁי שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָאָדָם, הַתּוֹרָה מִסְפֵּרַת עַל בְּרִכַּת ה', וְעַל הַהֲנַחֲיוֹת שֶׁנִּתְּן לְאִישׁ וְלֵאִישָׁה (שם א: כח-כט):

וַיְבָרֶךְ אֶת־אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְּשֶׁהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּת הָרֶמֶשׂ שֶׁעַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתֵנִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע... וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֶּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָהּ.

וְאוֹלָם, דּוּוֹקָא בְּשֵׁל כֵּךְ הַשְׁאֵלָה מִתְעַצְמָת: הָאֵם זֶהוּ כֵּל הַיִּיעוֹד הַמִּצּוּפָה מֵהָאָדָם עַלִי אֲדַמּוֹת? הָאֵם תִּפְקִיד הָאֲנוּשׁוֹת מִסְתַּכֵּם אֵךְ וְרַק בְּשִׁלְטָה עַל בַּעֲלֵי הַחַיִּים, בַּהֲתַרְבוֹת וּבִאֲכִילָה?¹

יֵשׁ לְזַכּוֹר כִּי גַם הַדְּגִים וְהַעוֹפּוֹת שֶׁנִּבְרָאוּ בְּיוֹם הַחֲמִישִׁי זָכוּ לְבִרְכָּה דּוּמָה מֵאֵת אֱלֹהִים, כִּפִּי שֶׁכְּתוּב (שם א: כב): "וַיְבָרֶךְ אֶת־אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ". זֹאת וְעוֹד, בְּשִׁלְבֵּי זֶה מֵאֲכֹל הָאָדָם הִיָּה מִן הַצּוֹמַח כְּמוֹ מִזּוֹנָם שֶׁל בַּעֲלֵי הַחַיִּים, כִּפִּי שֶׁהַבְּהִיר אֱלֹהִים בְּסוֹף הַנַּחֲיוֹתָיו (שם א: ל): "וְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכָל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב

* ד"ר בעז שפיגל מרצה ב"עולמות – בית הספר ללימודי יהדות ותרבות ישראלית", אוניברסיטת בר-אילן.

¹ יֵשׁ מִבְּעֵלֵי הַמַּחֲשָׁבָה בְּדוֹר הָאֲחֵרוֹן שֶׁהַדְּגִישׁ כִּי לְמִזּוֹן עֲצָמוֹ יֵשׁ חֵלֶק מִמֶּשֶׁי בְּתַכְלִית חַיֵּי הָאָדָם, בִּכְךָ שֶׁהוּא מִצִּיב בְּפִנֵּי הָאָדָם שֶׁפַּע שֶׁל הַזְּמַנּוּת יוֹמִיּוּמִית לַהֲדוֹת לֵה' וְלַהֲלֹל עַל טוֹבוֹ הַגָּדוֹל, עַל הַחַיִּים הַנִּיתָנִים בְּאֲמִצְעוֹת הַמִּזּוֹן, וְעַל הַרִיבּוּי הַעֲצוֹם שֶׁל הַהֲנָאוֹת וְהַטַּעֲמִים שִׁישׁ בִּאֲכִילָה וּבִשְׂתִיָּה (רֹאוּ לְמִשָּׁל: ר"א מִלָּה, **שִׁיחוֹת תּוֹרָה אֲבִיגַדוֹר**, יְרוּשָׁלַיִם תש"פ, עמ' תַּקְכ"א-תַּקְל"ג; רש"י פִּינְקוֹס, **תַּפְאֲרוֹת שְׁמִשׁוֹן** עַל הַתּוֹרָה, בְּרֵאשִׁית, יְרוּשָׁלַיִם תשס"ט, עמ' ש-דש). בְּרֵם, הַגֵּם שֶׁאִין סִפֵּק שֶׁהוֹדָאָה לֵה' הִיא עֶרֶךְ גָּדוֹל וְחֻשׁוֹב בְּיוֹתֵר, כִּפִּי שֶׁנִּאֲמַר בַּתְּהִלִּים (צב: ב): "טוֹב לְהוֹדוֹת לֵה'", וּבַתְּפִלָּה נִשְׁמַת כֹּל חִי: "שִׁכֵּן חוֹבֵת כֹּל הַיְּצוּרִים לִפְנֵיךְ ה'... לַהֲדוֹת לַהֲלֵל לִשְׁבַח...". וּבַדְּבָרִי הַפִּיטוֹן: "וְאִבִּיתָ תְּהִלָּה מִבְּשֵׁר וְדָם", אִין זֶה מִסְתַּבֵּר שֶׁבִּכְךָ מִסְתַּכֵּם כֹּל יִיעוֹדוֹ שֶׁל הָאָדָם בַּעוֹלָם. זֹאת וְעוֹד, עֶרֶךְ זֶה אִינוֹ נִזְכָּר, אֵף לֹא בִּמְשַׁתְּמֵעַ, בַּמַּעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית.

² ר"ש רִיסְקִין, **יְהוּדוּת: סִיפּוֹר אַהֲבָה**, מִבְּט תִּיאוֹלוֹגִי, מוֹסְרִי וְצִיּוֹנִי, יִדִּיעוֹת סִפְרִים, רֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן 2024, עמ' 30.
³ מִלֵּת מִפְתָּח (הַרוּחוֹת בַּמַּחְקֵר בְּמוֹנָח: "מִלָּה מִנְחָה") הִיא מִלָּה הַחוֹזֶרֶת מִסְפֵּר פַּעֲמִים בְּטַקְסֵט אֶחָד, וּמִשְׁמַשֶּׁת

מידות הא-ל, המידה שנגלתה בימי בראשית, באופן ניכר ומובלט, היא היותו מיטיב לברואיו, נמצא שגם המילה המנחה "צלם" מכוונת אותנו אל אותו מסר יסודי: מצופה מן האדם להיות פעיל, ליצור ולהשפיע טוב על סביבתו.⁹

יש להדגיש, כי מלומדים רבים כבר העירו שפרקים א-יא בספר בראשית – בטרם דיבר ה' עם אברהם – שונים משאר חלקי התורה בכך שאינם עוסקים באבות ובשבטים, בעם ישראל ובמצוותיו, אלא נראה שהם מופנים לכל באי העולם.¹⁰ בתוכניהם ובסיפוריהם הם נושאים מסרים ותובנות לכלל האנושות. לאור זאת, כל אשר אמרנו עד כה מתייחס לכל בני האדם ולכל אומות העולם, שכן מכולם מצפה הקב"ה לעשיית טוב במהלך חייהם.¹¹

נחתום ונאמר: מעשה בראשית מסתיים בפסוק: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבִית מְכַל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בר' ב:ג). במילים אחרונות אלו, א-לוהים פונה, כביכול, לכל אדם בעולם ואומר: 'אני בראתי את העולם בשישה ימים, הכנתי עבורך את כל התשתיות והמשאבים; מכאן ואילך מגיע תורך, עליך מוטל "לַעֲשׂוֹת". ואם תשאל: מה בדיוק עליי לעשות? למד ממני – ועשה טוב!¹²

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ודמות.... שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו, ... לפיכך ראוי שידמה אל פעולות הכתר שהן "ג מדות של רחמים עליונות... אם כן, ראוי שתמצאנה בו שלוש עשרה מידות אלו". הרמ"ק מסביר בחיבורו זה כיצד על האדם ליישם בחייו את "ג המידות, וכן מידות נוספות של ה'.

9 בספרו **האדם הבוחר - הסיפור המקראי כדרמה של בחירה** (ירושלים תשע"ה), מעמית צבי שמעון את האדם ואת בחירתו החופשית בין טוב לרע במרכז הסיפור המקראי, ודן במורכבותה של בחירה זו אצל דמויות שונות במקרא. לפי דברינו כאן, כבר בפתח התורה, בתיאור בריאת העולם והאדם, משוקעת ומרומזת הציפייה השמימית מן "האדם הבוחר" – להידמות לבוראו ולבחור בטוב.

10 הדגמה נרחבת לתפיסה זו, ראו: Jeffrey M. Jaffe, *Genesis – A Torah for All Nations*, Jerusalem 2021.

11 כבר חז"ל רמזו לכך באמירתם: "עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה" (ויקרא רבה, ט, ג). משמעות דבריהם היא שעוד לפני מתן התורה, ציפה הא-ל מכלל בני האדם להתנהלות אנושית ערכית ומוסרית ("דרך ארץ"). ציפייה אוניברסלית זו נותרה בעינה, אלא שכלפי עם ישראל היא התרחבה והעמיקה עם תר"ג המצוות.

12 כך העיד ר' יצחק מוולוז'ין על אביו ר' חיים מוולוז'ין (בהקדמתו לספר **נפש החיים**): "וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרני ככל אשר ימצא בכוחו לעשות". ובדומה לכך אמר ר' משה סופר "עיקר טובתו של אדם להטיב לאחרני וללמד דעת לאחרים" (**דרשות חתם סופר**, לשבת שובה תק"ע, מהד' ר"נ שטערן, חלק א, ירושלים תשל"ד, דף יח ע"ג).

משולבת בהם שוב ושוב בהיגד החזר "וַיֵּרָא אֶל-הָאֱלֹהִים כִּי טוֹב", ומקבלת משנה תוקף ביום השישי, עם סיום הבריאה, בקביעה (בר' א:לא): "וַיֵּרָא אֶל-הָאֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד".⁴

אמור מעתה: אף שבימי בראשית לא הגדיר הקב"ה במפורש את תפקיד האדם, הוא הדגים אותו במעשיו ובכך לימד לדורי דורות: 'אני עשיתי טוב והרביתי לעשות טוב, הִיָּה כְמוֹתִי וְעָשֵׂה כְמוֹעִשִׁי'.

יתרה מכך: הגם שביום השני – ובו בלבד – לא נאמר "כִּי טוֹב", הרי שביום שלאחריו נכפלה האמירה ונאמר פעמיים "כִּי טוֹב" (בר' א:י, יב). בכך מועבר מסר נוסף באמצעות דוגמה אישית: גם אם היה יום שכבר חלף עבר, ומכל סיבה שהיא לא נעשה בו טוב, ניתן לתקן זאת ביום המחרת, להשלים את החסר ולהכפיל את הטוב בעולם!⁵

חיזוק למסר המרכזי של עשיית טוב משתמע ממילה מנחה נוספת, החוזרת בהטיות שונות בתיאור בריאת האדם: "צֶלֶם". כך נאמר:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ... וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וְנִקְבָּה בָרָא אֹתָם (בר' א:כו-כז).

יהיה פירוש המושג "צלם" אשר יהיה, מוסכם שהוא מלמד על דמיון מסוים בין היוצר לנוצר. ואולם, נראה שהופעתו כאן שלוש פעמים אינה באה ללמד רק על נתון קבוע באדם מטבע בריאתו, אלא על ציפייה שמימית תמידית. לאמור: זוהי תביעה מן האדם לבטא ולממש את הצלם הזה בחייו, באמצעות מעשים שבהם יִדְמָה לא-לוהיו.⁶

במה יכול היצור האנושי להידמות לבוראו? אם לא בהליכה בדרכיו ובאימוץ מידותיו, כפי שהתורה עתידה לדרוש במפורש מעם ישראל.⁸ מאחר שמכל

אמצעי להבעת המסר המרכזי שלו. ראו: י' כץ, **אומנות הסיפור במקרא**, ירושלים תשפ"ה, עמ' 24. על תופעה זו של מילה החוזרת במקרא, על גווניה וסוגיה, ראו למשל: כץ שם, עמ' 14-37; י' גרוסמן, **גלוי ומוצפן**: על כמה מדרכי העיצוב של הסיפור המקראי, בני ברק 2015, עמ' 105-152.

4 יש שראו באמירות החוזרות ומפורשות בתורה על א-לוהים הרואה "כִּי טוֹב" ו"טוב מאוד" הדגמה חינוכית לאדם, המלמדת על הצורך לשבח, להחמיא ולומר מילים מחזקות לזולת, בין שמדובר בבעלי מלאכה, מורים ומרצים, מחברי ספרים ומושכים בעט או בני זוג ומשפחה. יתרה מכך, לפי מדרשי חז"ל, היו ליקווים מסוימים בהליך הבריאה, כגון האור המיוחד שנגנז, חטאה של האדמה שלא הצמיחה עץ שטעמו כטעם פרי, ומיעוט הירח (כמובא בפירושו רש"י לבראשית א:ד, יא, טז). מכאן שא-לוהים מעביר מסר נוסף: גם כאשר המציאות אינה מושלמת, יש להכיר בטוב הקיים, להבליט אותו ולשבחו. ראו: Rabbi Sholom Smith, *Rav Pam on Chumash*, Brooklyn 2010, pp. 19-22.

5 בדומה לאשר מצינו בויקרא רבה (כה, א): "נכשל אדם בעבירה נתחייב בה מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה – אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפין, ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים". הרי שהכפלת כמות הלימוד יש בה ממד מתקן ומכפר, ונראה שכן הוא גם כוחה של הכפלת הטוב.

6 בתביעה זו הכירו כבר אבות העולם, בה נבחנו, ובקיומה עד קצה השלימות הם הלכו והתעלו. ראו: ר"ד כץ, **הסבא מסלבודקה**, ירושלים תשנ"ו, 'משימתו העליונה של האדם', עמ' 119-129.

7 במגוון פסוקים, כמו: "לִלְכֹת בְּכָל דְרָכָיו" (דב' י:יב; יא:כב); "אֲחֵרֵי ה' אֱלֹהֶיכֶם תִּלְכֹּךְ" (שם יג:ה); וְהִלַּכְתָּ בְּדְרָכָיו" (שם כח:ט). וכפי שבארו חז"ל (בבלי סוטה, י"ד ע"א): "וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכניה? והלא כבר נאמר (דב' כ:ד): 'כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֵכֶלָה הוּא!' – אלא להלך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא".

8 על דרישה זו עמד במיוחד ר' משה קורדובירו בחיבורו **תומר דבורה**, שבו כתב (תחילת פרק א): "האדם ראוי שידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה, צלם